

**Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
Світайло Н. Д.
_____ (підпис) (прізвище та ініціали)
«__» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача ступеня бакалавра менеджменту соціокультурної діяльності
Горбачевської Наталії Євгенівни
за темою

**“ ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ
В МЕНЕДЖМЕНТІ КУЛЬТУРНИХ ЗАХОДІВ
НА ПРИКЛАДІ м. СУМИ”**

(галузі знань 02 Культура і мистецтво спеціальність 028 Менеджмент
соціокультурної діяльності)

Науковий керівник
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій
Щербина-Яковлева Олена Юхимівна
(підпис) «__» _____ 20__ р.

Підсумкова оцінка:
Національна шкала _____
Кількість балів ECTS _____
Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Суми 2020

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ.....	8
1.1.Поняття культурно-пізнавального туризму.....	8
1.2.Екскурсія як складова менеджменту культурних заходів.....	15
1.3.Визначення туризму та класифікація туристичної діяльності.....	22
РОЗДІЛ II. РОЗРОБКА ЕКСКУРСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМЦІВ (ОЗНАЙОМЛЕННЯ З КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ м. СУМИ).....	29
2.1.Менеджмент в соціально-культурній сфері.....	29
2.2. Характеристика основних екскурсійних ресурсів м. Суми.....	35
2.3. Проект авторської екскурсії для іноземних студентів у м. Суми.....	38
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	44
ДОДАТОК А.....	48
ДОДАТОК Б.....	51

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи здобувача ступеня бакалавра менеджменту соціокультурної діяльності Горбачевської Наталії Євгенівни на тему: «Популяризація культурно-пізнавальних екскурсій в менеджменті культурних заходів на прикладі м. Суми».

(55 сторінок, 32 використаних джерел, 2 додатка).

Ключові слова: культурно-пізнавальна екскурсія, соціокультурний продукт, принципи організації екскурсії, культурний менеджмент.

Об'єкт дослідження – технології менеджменту культурних заходів.

Предмет дослідження – культурно-пізнавальна екскурсія як базовий компонент в менеджменті культурних заходів (на прикладі м.Суми).

Метою кваліфікаційної роботи є визначення напрямів популяризації культурно-пізнавальної екскурсії в діяльності сфери туризму (на прикладі м.Суми), формування системи заходів щодо підвищення привабливості історико-культурного туризму та визначення ефективності застосування історично-культурної спадщини. Саме це може дати можливість цілеспрямовано розвивати туристичну діяльність в місті Суми, використовуючи його найбільш привабливі туристичні ресурси.

Завдання кваліфікаційної роботи:

- 1) проаналізувати сучасні тенденції розвитку культурно-пізнавального туризму;
- 2) з'ясувати сутність та зміст екскурсії як складової менеджменту культурних заходів;
- 3) розглянути менеджмент соціокультурної діяльності, його завдання і функції;

- 4) дати загальну характеристику основних екскурсійних ресурсів та визначити перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму у м. Суми;
- 5) розробити екскурсійну програму для іноземних студентів (ознайомлення з культурно-історичними особливостями м. Суми).

Методами дослідження є загальні та спеціальні наукові методи:

- історичний метод;
- метод аналізу і синтезу;
- метод класифікації;
- метод об'єктивного спостереження.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати в соціокультурній сфері, в роботі організацій заходів туристичного спрямування, а також існує практична можливість використання дослідження діяльності екскурсійних бюро при розробці авторських екскурсій.

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. загальним обсягом 55 сторінок включає у себе: вступ, два розділи, висновки, список використаної літератури усього джерел 32, 2 додатка.

ВСТУП

Актуальність теми дипломного дослідження полягає в тому що, сучасний розвиток культурно-пізнавального туризму має позитивну тенденцію на світовому рівні. На успішний розвиток цього виду туризму впливає практично на всі ключові сектори економіки. Динамічний розвиток індустрії туризму дає поштовх до відкриття нових маршрутів подорожей, чисельних туристичних фірм та агенцій. Туристичний продукт являє собою комплекс послуг і товарів, матеріальних і нематеріальних благ та ресурсів, призначених для туристичного споживання, що реалізуються на ринку туристичних послуг. Він є здебільшого вузькоспеціалізованим, має складну, динамічну структуру, пристосовану до зміни попиту, і здатен забезпечити задоволення різноманітних потреб людини, яка подорожує. Важливе місце серед асортименту туристичних послуг посідає культурно-пізнавальний туризм, який з кожним роком стає все більш актуальним не лише у світі, а й в Україні. На сучасному етапі в сфері культури України відбуваються суттєві зміни, а саме переосмислення ролі менеджменту культури, так як нині успішний розвиток культурно-пізнавального туризму залежить від професійного менеджменту, що забезпечує умови для створення і популяризації того чи іншого культурного продукту.

Зокрема, зараз в туристичній екскурсійній сфері нашої країни спостерігається тенденція переорієнтації із зовнішнього туризму на внутрішній. Це дає можливість звернути увагу українців до унікальних історико-культурних пам'яток, актуалізувати історичний потенціал власної країни. Наша держава славиться багаточисленними історичними пам'ятками культури, зокрема, замками, фортецями, музеями; український колорит живописної природи приваблює іноземних туристів.

Серед форм розвитку внутрішнього туризму особливе місце займає авторська екскурсія, яка відрізняється від стандартних екскурсійних маршрутів оригінальною задумкою автора та приваблює своєю новизною.

Серед потенційних споживачів екскурсійних послуг потрібно виділити

молодь, зокрема іноземну, як особливу категорію туристської аудиторії. Авторська екскурсія завжди різнопланова, варіабельна, спрямована на цікавість і запити духовного розвитку різноманітних вікових, гендерних, професійних груп.

Отже, сьогодні ми маємо багато поважних причин для того, щоб наполегливо відновлювати інтерес молоді до відвідування екскурсій. І саме досягненню цієї мети слугує розробка авторських екскурсій, які здатні задовольнити культурно-духовні потреби та інтереси молодого покоління, зацікавити молодь історією і культурою України.

Одним з найбільш сприятливих місць для створення і розробки подібних екскурсій може стати місто Суми з його цікавою історією і культурою. Соціокультурне середовище Сумщини з успіхом може задовольнити смаки навіть найвибагливіших прошарків сучасної молоді.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення напрямів популяризації культурно-пізнавальної екскурсії в діяльності сфери туризму (на прикладі м. Суми), формування системи заходів щодо підвищення привабливості історико-культурного туризму та визначення ефективності застосування історично-культурної спадщини. Саме це може дати можливість цілеспрямовано розвивати туристичну діяльність в місті Суми, використовуючи його найбільш привабливі туристичні ресурси.

Об'єкт дослідження – технології менеджменту культурних заходів.

Предмет дослідження – культурно-пізнавальна екскурсія як базовий компонент в менеджменті культурних заходів (на прикладі м. Суми).

Цільова аудиторія: іноземні студенти СумДУ.

База проведення практичної складової дослідження: Комунальна установа “Агенція промоції «Суми»” Сумської міської ради.

Для реалізації мети кваліфікаційного дослідження нами визначені наступні завдання:

- 1) проаналізувати сучасні тенденції розвитку культурно-пізнавального туризму;

- 2) з'ясувати сутність та зміст екскурсії як складової менеджменту культурних заходів;
- 3) розглянути менеджмент соціокультурної діяльності, його завдання і функції;
- 4) дати загальну характеристику основних екскурсійних ресурсів та визначити перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму у м. Суми;
- 5) розробити екскурсійну програму для іноземних студентів (ознайомлення з культурно-історичними особливостями м. Суми);
- 6) узагальнити результати та сформулювати висновки з дослідження.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ключовою засадою менеджменту культурно-пізнавального туризму є принцип стійкого розвитку, що полягає у підтриманні місцевої культури, збереженні культурно-пізнавальних і природних об'єктів та поліпшенні життєвого рівня місцевого населення. Культурно-пізнавальна екскурсія як «культурний» продукт задовольняє світоглядну потребу споживачів та підвищує рівень туристичної привабливості міста Суми.

Наукова новизна нашої дипломної роботи полягає в наступному:

- завдяки оцінці історико-культурного потенціалу м.Суми визначено методи щодо підвищення туристичної привабливості;
- сформовано туристичний продукт пізнавального характеру для ефективного використання об'єктів історичної цінності.

Структура дипломного дослідження загальним обсягом 56 сторінка включає у себе: вступ, два розділи, висновки, список використаної літератури усього джерел 47, 6 додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

1.1. Поняття культурно-пізнавального туризму

Культурно-пізнавальний туризм на сьогоднішній день є одним з найбільш поширених типів туризму. Цікавлячись культурою, визначними пам'ятками, історією тих чи інших регіонів, люди роблять даний вид туризму все більш популярним.

Під час екскурсії людина отримує більш точну та розгорнуту інформацію про те, що її цікавить. В наш час забезпечені шари населення все більше і більше подорожують, намагаючись пізнати навколишній світ, зрозуміти закони його існування. Дуже цікаві питання про вихідні джерела культури, про її сучасні метаморфози. У цих питаннях допомагає розібратися культурно-пізнавальний туризм. Бажання людей збагатитися духовно дає можливість подальшого їх розвитку як суб'єкта культури і члена суспільства.

Культурно-пізнавальний туризм – це подорож із пізнавальними цілями, яка знайомить туриста з культурними цінностями, розширює його кругозір [1].

Розглянемо підвиди культурно-пізнавального туризму[2]:

– Культурно-історичний туризм (інтерес до історії країни, відвідування історичних пам'яток та пам'ятних місць, тематичні лекції з історії та інші заходи);

– Культурно-подієвий туризм (інтерес до стародавнього традиційного або сучасного постановочного культурного заходу або події (свята, фестивалі) та участь в них;

– Культурно-релігійний туризм (інтерес до види релігії або релігії країни, відвідування культових споруд, місць паломництва, ознайомлення з релігійними традиціями, ритуалами та обрядами, тематичні лекції по релігії);

– Культурно-археологічний туризм (інтерес до археології країни, відвідування пам'ятників давнини, місць знайомств, участь у археологічних експедиціях);

- Культурно-етнографічний туризм (інтерес до культури народностей або народу), об'єктів, предметів та явищ національної культури, побуту, одягу, мови, народності, традицій етнічної творчості);
- Культурно-етнічний туризм (відвідування батьківщини предків, ознайомлення з культурною спадщиною свого народу, етнічних заповідних територій, етнічних тематичних парків);
- Культурно-антропологічний туризм (інтерес до представників етносу в розвитку, з точки зору еволюції; відвідування країни з метою ознайомлення з сучасною «живою культурою»);
- Культурно-екологічний туризм (інтерес до взаємодії природи та культури, до природно-культурних пам'яток, відвідування природно-культурних об'єднань, участь у культурно-екологічних програмах) [3].

В основі культурно-пізнавального туризму лежить потреба в духовному освоєнні культури. Такий різновид туризму формує гармонічно розвинену особистість, дає можливість активно пізнавати і виховувати такі її культурно-психологічні властивості, як смак, відповідальність, патріотизм тощо[4]. Привернення уваги до людської гідності та індивідуальності, визнання самобутності культур та моральних цінностей народів також є актуальним завданням туризму. . Отже, можна сказати, що культурно-пізнавальний туризм впливає не тільки на світогляд людини, але і на все її життя.

Роль культурно-пізнавального туризму в сучасному світі величезна. Він торкається всіх сфер діяльності суспільства, в тому числі культури, економіки, освіти, соціальних комунікацій, соціально-політичного життя тощо. Інтенсивність туристського розвитку, масштаби туризму багато в чому залежать від визнання світовим співтовариством цінностей культурного та природного потенціалу країни, її спадку[5].

У даний час саме культура та її належність визначають ставлення світової спільноти до країни, її привабливість з позицій не тільки соціальних відносин і туризму, але й бізнесу. Справжнього поважного ставлення в сучасних умовах можна досягти через той внесок, який країна вносить у світову культуру, науку

та економіку (як частини загальної культури), у розвиток цивілізованих відносин між народами, країнами, громадянами[6]. При цьому, оскільки сама по собі екскурсія може бути включена в програму практично будь-якої подорожі, культурно-пізнавальний туризм тісно переплітається з іншими видами туризму. Наприклад, за своїм змістом засадою культурно-пізнавального туризму є автобусні тури. Круїзи, як правило, передбачають захоплюючу екскурсійну програму. Якщо мова йде про культурно-пізнавальну поїздку по святих місцях, такий екскурсійний тур є одночасно культурно-пізнавальним і релігійним. Якщо метою екскурсійного пересування є знайомство з культурою, традиціями та особливостями місцевих народів, то такий тур можна одночасно вважати і культурно-пізнавальним, і етнографічним. Те, що об'єктами туристського показу можуть бути не тільки історико-культурні, але й природні визначні пам'ятки, поєднує культурно-пізнавальний туризм з екологічним туризмом.

Що стосується географії екскурсійних турів, то її діапазон простягається від району проживання туриста до найекзотичніших далеких країн. Традиційно найбільші екскурсійні потоки притягує до себе Європа. Але в останні десятиліття географія подорожей з культурно-пізнавальними цілями різко розширюється.

У сучасному світі культурний туризм забезпечує моральну, освітню, психологічну, комунікативну єдність людства. Туризм ефективно сприяє утвердженню толерантності як загальної норми існування сучасного людства. Само слово “толерантність” сьогодні кожною людиною розуміється як прийняття і підтримка різноманіття культур нашого світу[7].

Будь-які мандри мають на меті міжкультурну взаємодію. Як жодна людина не може жити без будь-яких взаємин з іншими людьми, так і жодна етнічна спільнота не здатна існувати в абсолютній ізоляції від інших народів. Практично жодна людина і народність в тій чи іншій мірі відкриті для контактів і сприйняття культурних досягнень інших людей, народів і народностей.

Водночас вони готові поділитися власними культурними досягненнями та цінностями[8].

За допомогою культурно-пізнавального туризму ми можемо вивчити і зрозуміти принципи виживання та способ життя багатьох народів у різних куточках нашої планети. Він дає можливість відкрити доступ до будь-яких історичних та культурних цінностей. Такий туризм одночасно навчає і розважає, дозволяє накопичити безцінний досвід зустрічей з різними культурами та розробити свою систему цінностей і пріоритетів. Людина пізнає світ, і тим самим утворює власну картину цього світу. Ця картина світу подальше впливає на її життя, поведінку та дії в кожній конкретній ситуації. Культурні діячі різних епох і народів стають кумирами, а модель їх поведінки прикладом для наслідування. Культурно-пізнавальний туризм дає нам шанс познайомитися з надбанням іншої культури, епохи, іншим способом життя та нормами поведінки, іншими традиціями.

Саме в ході екскурсій та відвідування музеїв відбувається знайомство з історією батьківщини, і тим самим породжується гордість та любов до неї.

Культурний туризм розвивається сьогодні в трьох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих напрямках[9]:

1. Знання культури та культурного спадку;
2. Охорона та відродження культури;
3. Діалог культур.

Звичайно, в наш час все змінилося, прогрес рухається вперед, але навіть у чому-небудь новому ми покладемося на те, що вже вивчено, щоб рухатися вперед. Людина, яка цікавиться культурою різних народів, подіями в культурному житті, сприймається як цікавий освічений співрозмовник з широким кругозором.

Культурно-пізнавальний туризм тісно переплітається з іншими видами туризму. Наприклад, за своїм змістом в основному культурно пізнавальними є автобусні тури. Круїзи, як правило, припускають захоплюючу екскурсійну

програму. Якщо мова йде про культурно пізнавальній поїздці по святих місцях, такий тур є одночасно і екскурсійним, і паломницьким. Якщо метою подорожі є знайомство з культурою, звичаями місцевих народів, то такий тур можна одночасно вважати і екскурсійним, і етнографічним. Те, що об'єктами туристичного показу можуть бути не тільки історико-культурні, а й природні пам'ятки, ріднить культурно-пізнавальний туризм з екологічним.

У культурно-пізнавальному вигляді як самостійному вигляді туризму Е.В. Мошняга розрізняє такі підвиди культурного туризму:

- культурно-історичний (інтерес до історії країни, відвідування історичних пам'яток і пам'ятних місць, тематичних лекцій з історії та інших заходів);
- культурно-подієвий (інтерес до старовинних традиційним або сучасним культурним постановочним заходам або "подій" (фестивалів і участь в них);
- культурно-релігійний (інтерес до релігії або релігій країни, відвідування культових споруд, місць паломництва, тематичних лекцій про релігію, знайомство з релігійними звичаями, традиціями, обрядами);
- культурно-археологічний (інтерес до археології країни, відвідування пам'яток старовини, місць розкопок, участь в археологічних експедиціях);
- культурно-етнографічний (інтерес до культури етносу, об'єктам, предметів і явищ етнічної культури: побуті, костюму, мови, фольклору, традиціям і звичаям, етнічною творчості);
- культурно-етнічний (відвідування батьківщини предків, знайомство з культурною спадщиною свого споконвічного народу, відвідування етнічних заповідних територій, етнічних тематичних парків);
- культурно-антропологічний (інтерес до представника етносу в розвитку з точки зору еволюції; відвідування країни з метою знайомства з сучасної "живою культурою");

- культурно-екологічний (інтерес до взаємодії природи культури, відвідування природно-культурних ансамблів, участь в культурно екологічних програмах).

У зв'язку з тим, що поняття культурно-пізнавального туризму вельми різнобічно, і має як безліч значень, так і безліч цілей, то культурно-пізнавальну діяльність туриста можна згрупувати наступним чином:

- знайомство з різними історичними, архітектурними або культурними епохами шляхом відвідування архітектурних пам'яток, музеїв, історичних маршрутів;
- відвідування театралізованих вистав, музичних, кіно, театрів, фестивалів, релігійних свят, бою биків, концертів і оперних сезонів, виставок картин, скульптур, фотографій і т. п. ;
- відвідування лекцій, семінарів, симпозіумів, курсів іноземної мови, комунікативних тренінгів;
- участь в демонстраціях фольклору, національної кухні і прикладного мистецтва на фестивалях фольклорних ансамблів і виставках національного народної творчості.

В даний час розвиток культурно-пізнавального туризму пов'язано, перш за все, з тим, що він сприяє створенню позитивного іміджу, інвестиційної привабливості, сприяє підвищенню освітнього і культурного рівня населення, поваги до своєї національну культуру і культур інших народів і країн.

Розвиток культурно-пізнавального туризму відіграє важливу роль і в вирішенні соціальних проблем. У багатьох країнах світу саме за рахунок туризму створюються нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення. Розвиток сфери туризму сприяє підвищенню рівня освіти, вдосконалення системи медичного обслуговування населення, впровадження нових засобів поширення інформації, збереженню та розвитку культурного потенціалу, веде до гармонізації відносин між різними країнами і народами. туризм є засобом відкритого доступу до людських цінностей, культурної

спадщини, духовного оздоровлення. Крім того, туризм є засобом комунікацій, взаєморозуміння між людьми, засобом розвитку інтелекту.

1.2. Екскурсія як складова менеджменту культурних заходів

Слово «екскурсія» походить від латинського «ex-circo», що означає «вибігати, прямувати», а також і виїжджати кудись.

Екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідування за попередньо розробленою темою певних об'єктів (музей, завод тощо) зі спеціальним керівником (екскурсоводом) [10].

Крім того, під екскурсією розуміють вивчення об'єктів у їх природній обстановці (локальний принцип) і у зв'язку з переміщенням свого тіла в просторі (моторний принцип).

Таким чином, якщо узагальнити визначені поняття, можна сказати, що екскурсія – це систематичний спосіб отримання інформації. Це визначення відноситься й до авторської екскурсії.

Авторська екскурсія – це екскурсія, створена однією людиною або групою осіб за оригінальним задумом, зі своєю творчою задумкою, що має ряд особливостей. Її головна ознака – це новизна та невизначеність ідеї та методики проведення. Інші особливості авторської екскурсії – наявність цілей та завдань, які визначають вибір екскурсійних об'єктів, розробку маршруту, підбір літературних джерел, ілюстрацій, загальний емоційний настрій екскурсії [11].

Показником творчого характеру творів, за даними більшості вчених, є його новизна. Новизна в даному випадку розглядається як синонім оригінальності твору. Вона може виражатися в новому змісті, новій формі твору, новій ідеї, новій науковій концепції тощо.

Велике значення у створенні авторської екскурсії має особистість автора, тому що саме його харизма накладає на екскурсію її неповторний характер.

Авторська екскурсія має ознаки, схожі на звичайну екскурсію, наприклад:

- тривалість у часі;
- присутність цільової аудиторії;

- наявність екскурсовода;
- чітке визначення тематики екскурсії, на яку вона орієнтується;
- наочний показ об'єкта огляду, можливість побачити його на місці;
- заздалегідь розроблений і перевірений маршрут.

Особливі ознаки авторської екскурсії такі:

- наявність конкретного автора, який зробив в екскурсію істотний внесок;
- креативність в назві екскурсії та маршруту;
- особлива яскрава, емоційна подача екскурсійного матеріалу;
- використання авторських методів ведення екскурсії;
- неповторний і оригінальний текст автора, унікальна тематика.

В основі авторської екскурсії закладені принципи, що дозволяють виділити з неї головне. Це[12]:

– Принцип науковості – внутрішній зміст не повинен суперечити офіційно визнаним фактам;

– Принцип ідейності – зміст екскурсії повинен відповідати засвоєнню цілі при її складанні;

– Принцип дохідливості – екскурсійний тур повинен складатися з опорою на цільову аудиторію екскурсії, яка повинна бути зрозумілою, доступною і актуальною для слухачів;

– Принцип достовірності – матеріал екскурсії повинен бути правдивим, легко підтверджуватися сторонніми джерелами, документами, і не суперечити їм. Екскурсовод повинен знати, про що він говорить і бути готовим дати відповіді на запитання.

Авторські екскурсії можуть відрізнятися між собою по певним ознакам. Так, за змістом виділяють дві групи: оглядова і тематична.

Оглядова екскурсія передбачає багатопланове, але неповне інформування про об'єкти. Вона знайомить з визначними пам'ятками міста, з роботою промислових заводів та іншим.

Тематична екскурсія присвячена будь-якій одній темі. Тематична екскурсія присвячена розкриттю однієї теми, якщо це історична екскурсія, то в

її основу може бути покладено одне або кілька подій, об'єднаних однією темою, а іноді більш тривалий період часу. Якщо це екскурсія на архітектурну тему, то предметом вивчення можуть стати найцікавіші твори зодчества, розташовані на вулицях і площах міста, а в великому місті - архітектурні ансамблі минулих століть. Тематичні екскурсії поділяються на історичні, виробничі, природознавчі (екологічні), мистецтвознавчі, літературні, архітектурно-містобудівні. Наприклад, розповідь про діяча культури, літератури та мистецтва, споруди архітектури. Це може бути гастрономічна екскурсія, або навіть екскурсія по маленьких вуличках та таємних куточках міста, які не будуть висвітлені в іншій великій екскурсії.

Проте можливе змішування оглядового та тематичного змісту в одній екскурсії з різними пропорціями того чи іншого. Так, тематична екскурсія може частково бути оглядовою, якщо передбачає в собі огляд міста або закладу.

Ще одна ознака, за якою різняться екскурсії це – склад та кількість учасників, а також специфіка цільової аудиторії[13]. Це може бути індивідуальна екскурсія – для однієї або декількох людей. Екскурсія може бути для людей похилого віку, школярів, студентів, молодих батьків, військових, приїжджих туристів, іноземців. Варіації цільової аудиторії дуже великі. Дуже важливо чітко враховувати її особливості[14].

Кожна екскурсія представляє особливий процес діяльності, суть якого обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.). В ході екскурсійного процесу екскурсовод допомагає екскурсантам побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема (перше завдання), почути про ці об'єкти необхідну інформацію (друге завдання), відчутти велич подвигу, значення історичної події (третє завдання), оволодіти практичними навичками самостійного спостереження і аналізу екскурсійних об'єктів (четверте завдання). У рішенні останньої задачі велике місце займає формування уміння бачити. Уміння бачити як естетичне сприйняття зводиться до уміння сприймати архітектурні маси, барви, лінії всякого роду, угруповання мас, барв, ліній і їх

комплекси в умовах перспективи, світла, повітря, точки зору [15]. Уміння бачити як історичне сприйняття полягає в наступному: по-перше, треба уміти знайти в екскурсійному об'єкті типові риси і особливості історико-культурного характеру; по-друге, треба уміти визначити нашарування в екскурсійному об'єкті, зроблені часом, і його еволюцію; по-третє, треба уміти знайти історичні факти в монументальних і музейно-історичних пам'ятниках – завдання, що завжди вимагає великих знань і навичок. Матеріал екскурсії, професійна майстерність екскурсовода в його викладі дають можливість екскурсантам аналізувати, робити необхідні висновки. Ці уміння в ході показу і розповіді екскурсантам прищеплює екскурсовод. При цьому як активні помічники екскурсовода виступають автори екскурсії. Одне із завдань екскурсії – виробити у екскурсантів відношення до теми екскурсії, діяльності історичних осіб, подій, фактів, в цілому до матеріалу екскурсії і дати їй свою оцінку. Дати оцінку – значить скласти уявлення про кого-небудь, що-небудь, визначити значення, характер, роль кого-небудь або що-небудь, визнати чийсь достоїнства, позитивні якості. Оцінка екскурсії – це виведення екскурсанта, до яких його підводить екскурсовод. Відношення до екскурсії потрібно розуміти як: певний погляд екскурсанта на історичний період, якому присвячена екскурсія; сприйняття яких-небудь дій; розуміння конкретної ситуації, в якій знаходився письменник, скульптор (художник), створюючи свій твір [16].

За місцем проведення екскурсії можуть бути міські, природні, музейні, виставкові та інші. Також вони можуть поєднувати в собі елементи декількох ознак.

За способом пересування екскурсії можуть бути пішохідні, на автобусі, вертольоті, катері тощо.

Не менш важливо при розробці авторської екскурсії визначити її функції, із врахуванням яких вона буде створюватися. Основні функції авторської екскурсії можуть бути такі:

- релаксаційна;

- навчальна;
- науково-пізнавальна;
- загальноосвітня;
- просвітня;
- виховна;
- авторська.

Релаксаційна екскурсія ставить перед собою ціль надати екскурсантам відпочинок та розслаблення. В ній екскурсантів, як правило, не навантажують великим обсягом інформації. Вона може мати у своїй структурі елементи гри. У залежності від вибору виду транспорту, така екскурсія у тій чи іншій мірі має прогулянковий характер. Наприклад, можна провести катерну або теплохідну екскурсію[17].

Навчальна екскурсія покликана закріпити у екскурсантів (зазвичай школярів або студентів) отримані ними знання. Наочне ознайомлення з культурними та історичними об'єктами, сприяє зацікавленості та запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Науково-пізнавальна екскурсія передбачає особисту участь екскурсантів у науковій діяльності. Це можуть бути археологічні розкопки, фізичні та хімічні експерименти. Такі екскурсії зазвичай бувають вузько спрямованими в будь-якій сфері діяльності[18].

Загальноосвітня екскурсія сприяє підвищенню знань з будь-якої тематики, розширенню культурного світогляду екскурсанта. До неї можна віднести туристичні огляди, оглядові екскурсії по місту тощо.

Просвітня екскурсія підвищує рівень знань у будь-якій сфері більше, ніж освітня. Це може бути історична екскурсія, архітектурна, літературна, промислова екскурсія.

Виховна екскурсія використовується у шкільному освітньому процесі – при викладанні дисциплін, пов'язаних з вивченням дітьми основ безпеки життєдіяльності, формуванням екологічної культури особистості тощо.

Авторська екскурсія – це туристична подорож з метою ознайомлення з визначними пам'ятками та історією районів, що пролягають по маршруту проходження до пункту призначення, спеціально створеному автором.

Особливість проведення авторської екскурсії полягає в забезпеченні групи інформацією про історію поселення, топоніміку, історію даної території з найдавніших часів до сьогодення. Наприклад, виїзна авторська екскурсія по історичному передмістю міста дозволяє оглянути природне довкілля, живописні ландшафти, природні пейзажі, що посилюють емоційне сприйняття навколишнього світу і налаштовують на зустріч з прекрасним і дивовижним.

Сюжетна лінія авторської екскурсії вибудовується в послідовній розповіді та демонстрації об'єктів, як максимально близьких до зони огляду окремих місць екскурсії, так і більш віддалених. Але завжди вивчаються ті об'єкти, які дійсно заслуговують на увагу, у відповідності з їх історичною та культурною значущістю[19].

Матеріальною основою авторської екскурсії служать екскурсійні експонати, такі як: пам'ятники архітектури, історії та культури, сільські поселення, флора і фауна, етнічні та природні ландшафти з живописними панорамами; пейзажні композиції, річки та озера, луки тощо. Таке різноманіття в цілому сприяє цілісному уявленню про навколишній світ як про гармонічний та прекрасний. Пік підвищеного попиту авторської екскурсії припадає на початок осені – одну із найбільш живописних пір року[20].

Таким чином, авторська екскурсія носить комплексний краєзнавчий, природознавчий і мистецтвознавчий характер.

Аналіз туристської практики доводить, що основна частина авторських екскурсій для молоді проектується з урахуванням транспортної карти регіону, міжміських магістралей, що забезпечують транспортну доступність екскурсійних об'єктів.

При визначенні схем траси маршруту авторські екскурсії для молоді необхідно врахувати зони концентрації показів об'єктів. Основними завданнями

такої екскурсії ознайомлення екскурсантів із визначними пам'ятками природи, архітектури, історії та культури навколишнього середовища.

1.3. Визначення туризму та класифікація туристичної діяльності

Туризм проявляється, як форма суспільного споживання специфічних благ, послуг та товарів, що об'єктивно розвинулась внаслідок соціологізації відтворювальної функції, утворивши галузь діяльності зі створення цього специфічного продукту та організації його споживання, яка за кінцевим призначенням та характером діяльності належить до споживчих галузей господарства. Існує багато підходів до визначення поняття «туризм», при чому єдиного підходу немає.

Згідно ЗУ «Про туризм»:

Туризм - тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування. [21]

За Н.Ф. Реймерсом:

Туризм – це будь - яка подорож з метою відпочинку і знайомства з новими регіонами й об'єктами. [22]

О.О. Бейдик визначає туризм, як форму масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями. [23]

Згідно з визначенням Світової Туристичної Організації (UNWTO), туризм є похідним від французького “tour” (прогулянка, поїздка) і являє

18 собою подорожі у вільний час, пов'язані з виїздом за межі постійного місця проживання з оздоровчими, пізнавальними, спортивними, культурними та розважальними цілями. [24]

В.А. Квартальнов розглядає туризм, як тимчасове переміщення людей з місця постійного проживання в іншу країну або місцевість у межах своєї країни у вільний час із метою одержання задоволення й відпочинку, оздоровчих, гостьових, пізнавальних або в професійно-ділових цілях, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці. [25]

До прихильників соціально-культурного підходу слід також віднести

українських вчених М. Мальську, В. Худо, В.Цибуха, на думку яких туризм – це вид рекреації пов'язаний з виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровлювальними, пізнавальними, спортивними й культурно-розважальними цілями .[26]

О. Любіцева визначає туризм як мобільну форму споживання й рекреаційної діяльності, основу на доланні простору та пов'язану з територією, характером середовища (не тільки природного, а й соціально-культурного та економічного середовища людської діяльності). [27] Можна підсумувати, що туризм – це різновид рекреації, який полягає у тимчасовому виїзді людини за межі постійного місця проживання у вільний час, пов'язаний з оздоровчими, пізнавальними, спортивними, культурно-розважальними та іншими цілями, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці.

Велика кількість вчених вважають, що туризм є однією з форм міграції населення, що характеризується тимчасовим його переміщенням з одного району країни до іншого, або з однієї країни до іншої, а також це переміщення населення не пов'язане зі зміною місця проживання та роботи. [28]

До суб'єктів туристичної діяльності відносяться підприємства, установи, організації та фізичні особи, які зареєстровані у порядку встановленому чинним законодавством України.

Процеси створення та реалізації туристичного продукту й окремих туристичних послуг відносяться до туристичної діяльності. Економіка туристичної діяльності охоплює:

- створення та надання туристичних послуг в обсягах і в терміни, обумовлені договором на організацію подорожей;
- ефективне використання наявної і створення нової матеріально-технічної та ресурсної бази туризму;
- забезпечення валютних надходжень до бюджету держави (регіону) та отримання прибутку суб'єктами туризму;

- кооперування засобів туристичної діяльності;
- сприяння зайнятості населення та задоволення його різноманітних потреб.

Ефективність туристичної діяльності значною мірою залежить від адекватної оцінки всього комплексу туристичних ресурсів.

До основних завдань економічної діяльності суб'єктів туристичного бізнесу відносяться:

- а) створення (комплектування) туристичного продукту;
- б) формування ринку туристичних послуг;
- в) удосконалення інфраструктури туризму;
- г) реалізація туристичних послуг через систему оптової й роздрібною торгівлі з використанням комп'ютерних технологій;
- д) пріоритетний розвиток внутрішнього та в'їзного/виїзного туризму.

Туристична діяльність ґрунтується на умовах і факторах, що охоплюють економіку, політику, культуру країн світу, на швидкості проникнення у світову цивілізацію, здатності адаптації до нових туристичних технологій, що ґрунтуються на комп'ютерних технологіях, гнучкому просуванні до інтеграційних та інших процесів у світовому просторі. [29]

Комплексність туристичних послуг розкривається через їхню класифікацію. Існує кілька класифікаційних підходів, що ґрунтуються на різних групувальних ознаках.

З метою класифікації сучасного туризму необхідно встановити його найістотніші класифікаційні ознаки. Доцільна класифікація за географічною ознакою, напрямом туристичного потоку, метою поїздки, способом пересування, засобам розміщення туристів, кількістю учасників, організаційно-правовими формами і т. п.

Головним є поділ туризму на внутрішній і міжнародний.

1. Внутрішній туризм являє собою міграційні потоки людей у межах країни постійного проживання з туристичними цілями. Національна грошова одиниця,

яка використовується повсякденно, продовжує залишатися засобом платежу, а рідна туристу мова - засобом спілкування. Такі подорожі порівняно легко організувати. За деякими оцінками на частку внутрішнього туризму припадає 80-90 % усіх туристичних поїздок, а загальний обсяг витрат на внутрішній туризм в 5-10 разів перевищує витрати туристів на міжнародні поїздки.

2. Міжнародний туризм охоплює поїздки осіб, що подорожують з туристичними цілями за межі країни постійного проживання. Перетин державного кордону для них пов'язаний з певними формальностями: оформленням закордонних паспортів і віз, проходженням митних процедур, валютним і медичним контролем. Ці правила вводяться державою в цілях боротьби з незаконною міграцією, міжнародним тероризмом, торгівлею наркотиками, проституцією і т. д., і забезпечують установлений порядок в'їзду в країну і виїзду з неї. Спеціальні служби перевіряють дотримання туристами паспортно-візового режиму, вимог щодо вакцинації, правил і умов перевезення через кордон речей, товарів, валютних коштів і проведення операцій по обміну валюти.

3. Національний туризм включає внутрішній і виїзний туризм і співвідноситься з категорією (ВНП). Подорожі з метою розваг і відпочинку складають основу міжнародного туристичного обміну. На їх частку доводиться близько 70 % світового туризму. Вони об'єднують оздоровчі, пізнавальні, любительські спортивні поїздки і т. д.

4. Туризм в'їзний це - подорожі в межах країни осіб, що не проживають у ній постійно з туристичними цілями без заняття оплачуваною діяльністю.

5. Туризм виїзний - це поїздки осіб-резидентів країни, які здійснюють перебування в місцях, що знаходяться за межами їх країни і за межами їх звичайного середовища без заняття оплачуваною діяльністю у відвідуваній країні.

6. Рекреаційний туризм для ряду держав є найбільш масовою формою. Поїздки іноземних туристів в Іспанію, Італію, Францію, Австрію переслідують насамперед цю мету. Рекреаційний туризм характеризується тривалістю

подорожі, невеликою кількістю міст, що входять у маршрут, широким використанням авіаційного транспорту і насамперед чартерних рейсів. Поїздки з метою відпочинку відрізняються великим розмаїттям і можуть включати видовищно-розважальні програми (театр, кіно, фестивалі і т. д.), заняття по інтересах (полювання, музична і художня творчість), етнічні походи пов'язані з вивченням національної культури країни перебування.

7. Оздоровчий відпочинок має особистий, індивідуальний характер. Однак нерідко бувають випадки, коли туристи об'єднуються для спільних поїздок, маючи на меті одержання групових знижок на проїзд. Звичайна тривалість туру на лікування - 24- 28 днів, що значно більше за інші види туризму.

8. Пізнавальний (екскурсійний) туризм включає в себе подорожі і поїздки з пізнавальними цілями. Екскурсія, як форма пізнання і вид дозвілля виконує функції розширення кругозору. Один з різновидів пізнавальних турів - автомобільний туризм. Порівняно з подорожами іншими видами транспортних засобів, поїздки на автомобілях і автобусах надають туристам вищий рівень пізнавальної можливості.

9. Професійно-діловий туризм. До цього виду туризму відносяться поїздки з діловими цілями. Життя в сучасному цивілізованому суспільстві викликає необхідність міжнародних контактів. Поїздки представників ділових кіл останнім часом стали носити масовий характер. Виокремився окремий сектор туристичних фірм, які спеціалізуються на організації групових поїздок бізнесменів з різними цілями. Великою перевагою ділового туризму є можливість його організації в будь-який сезон, при цьому турфірми можуть надавати, як чисто туристичні послуги (транспортні, розміщення, харчування, екскурсійне обслуговування), так і специфічні (вивчення інформації, збір даних про можливих торгових партнерів, переклади, надання необхідних економічних матеріалів, організація ділових зустрічей і т. д.).

10. Науковий туризм. Його ще називають конгресний туризм (Conference Travel). Мета конгресного туризму полягає в проведенні науково-практичних семінарів, конференцій, з'їздів.

11. Великою популярністю сьогодні користується спортивний туризм. Основним завдання цих турів є забезпечення можливості туристам займатися обраним видом спорту. Спортивний туризм вимагає наявності необхідної бази: різноманітне спортивне спорядження, спеціально облаштована інфраструктура (підйомники, спортивні площадки, траси т.п.). Однією з основних вимог, що пред'являються до спортивних турів є забезпечення безпеки відпочиваючих.

12. "Шоп-тури" характерні для України і країн СНД. Метою поїздок за кордон є придбання товарів народного споживання для їхньої наступної реалізації (взуття, трикотажу й інших товарів - у Туреччині, Італії, Португалії, Сирії; текстилю - в Індонезії; хутра - в Греції й Аргентині; меблів - у Польщі й Італії; теле- і радіотоварів - в ОАЕ; автомобілів - у Німеччині, Швеції, Голландії).

13. Пригодницький туризм є своєрідним видом відпочинку і забезпечує не тільки перебування туристів у привабливому для них місці, а й заняття незвичайним видом діяльності ("царське полювання", "пошуки піратських скарбів" і т. д.). Пригодницький туризм поділяється на кілька видів:

- 1) похідні експедиції (спелео-тури і т.п.);
- 2) сафарі-тури (полювання, риболовля і т. п.);
- 3) морські подорожі (яхтинг)

14. Великої популярності набув релігійний (паломницький) туризм . У даній категорії можна виділити кілька видів:

- 1) паломництво (відвідування святих місць);
- 2) пізнавальні поїздки (ознайомлення з релігійними пам'ятками, історією та культурою релігії);
- 3) наукові поїздки (поїздки теологів та інших фахівців у даній сфері).

15. Ностальгичний туризм. Даний вид туризму заснований на потребі людей у відвідуванні родичів, місць народження та проживання близьких. Займає важливе місце в міжнародному туристичному обміні.

16. Екотуризм покликаний створювати економічні стимули для збереження навколишнього середовища. Поняття "екотуризм" охоплює широкий спектр

подорожей від невеликих пізнавальних турів для школярів до регулярних туристичних програм у національних масштабах. Одержуваний прибуток від цього виду туризму частково можна направляти на природоохоронні заходи.

17. Останніми роками великої популярності набуває екзотичний туризм. Наприклад дайвінг - підводне плавання, рафтинг - сплавлення гірськими річками, банджа-джампінг - стрибки з висоти.

18. Елітарний туризм розрахований на заможних клієнтів. Для цієї категорії споживачів рівень цін на ринку не має особливого значення, але вони пред'являють підвищені вимоги до якості пропонованих товарів і послуг. У зв'язку з цим, не можна не відзначити ту роль, яку елітарний туризм відіграє в розвитку туристичного бізнесу в цілому.

20. Соціальний туризм - це подорожі, субсидовані із засобів, які виділяє держава на соціальні потреби. Метою соціального туризму не є отримання прибутку, а підтримка людей з низьким рівнем доходу для реалізації їхнього права на відпочинок. Концепція соціального туризму побудована за трьома принципами:

- забезпечення відпочинку всіх і кожного члена суспільства шляхом широкого залучення до сфери туризму людей з низьким рівнем доходів;
- субсидування туризму для малозабезпечених;
- активна участь центральних урядових, муніципальних, суспільних і комерційних структур в його розвитку. [30]

РОЗДІЛ II. РОЗРОБКА ЕКСКУРСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМЦІВ (ОЗНАЙОМЛЕННЯ З КУЛЬТУРНО- ІСТОРИЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ м. СУМИ)

2.1. Менеджмент в соціально-культурній сфері

Під менеджментом розуміється система управлінської діяльності, що забезпечує успішне функціонування самих різних соціальних інститутів - організацій, покликаних здійснювати деяку соціально-значиму діяльність.

Соціально-культурна сфера - складне, неоднозначне поняття. Одні автори визначають соціально-культурну сферу як сукупність підприємств, що випускають продукт, пов'язаний з життєдіяльністю людей, і в цьому випадку до соціально-культурній сфері ставляться дуже багато галузей економіки, такі як автомобілебудування, виробництво побутової техніки і ін. Інші вкладають у поняття соціально- культурної сфери сукупність підприємств, що виконують соціально-культурні функції, що мають значення для культурного рівня всього суспільства, в цьому випадку в соціально-культурну сферу потрапляє достатньо вузький перелік підприємств - театри, бібліотеки, клуби, музеї.

Під соціально-культурною сферою ми будемо розуміти сукупність галузей, підприємства яких виробляють товари та послуги, необхідні для задоволення соціально-культурних потреб людини.

Діяльність у соціально-культурній сфері здійснюється організаціями, установами, підприємствами різної відомчої приналежності (державними, муніципальними, приватними, громадськими організаціями) та форми власності, а також приватними особами. Далі, фірма - будь-яку установу соціально-культурної сфери.

Менеджмент в соціально-культурній сфері представляє для нас особливий інтерес.

По-перше, тому що в його технологічному змісті розкривається все багатство менеджменту взагалі - як уже говорилося, у сфері культури діють

самі різні фірми.

По-друге, перспективи такого розгляду важливі для з'ясування можливостей співпраці зі сферою культури інших сфер ділової активності. Головна особливість менеджменту в соціально-культурній сфері полягає в тому, що гроші в цій сфері заробляються переважно не на основі простої комерції, а на основі залучення коштів зацікавлених донорів: спонсорства, патронажу, благодійності.

По-третє, ще більш очевидно інша обставина - наростання вимог до менеджментної компетентності фахівців і працівників соціально-культурної сфери. Перехід від суто адміністративно-розподільчої технології управління сферою до все більш широкого використання економічних методів, від чисто дотаційного бюджетного фінансування структур до фінансування програм, до конкуренції за бюджетні кошти, необхідності широкого залучення позабюджетних коштів, ідеологічний і політичний плюралізм, господарська самостійність - все це радикально змінює вимоги до професіоналізму менеджера в соціально-культурній сфері. Якщо раніше він бачив себе переважно працівником «ідеологічного фронту», педагогом-вихователем, то тепер він повинен бути практично орієнтований в технології маркетингу в комерційній та некомерційній діяльності, бути економічно і юридично грамотним фахівцем, коротше кажучи - бути повноцінно компетентним у питаннях менеджменту, без всяких знижок на горезвісну «специфіку» сфери [31].

Бізнес і культура в сучасному суспільстві «скуті одним ланцюгом» - припускають і доповнюють один одного, немислимі один без одного. Ця «приреченість» на співробітництво має глибокий політологічний сенс, надзвичайно важливий для розвитку і перетворення суспільства. Тільки суспільство, в якому склалася і визріли розвинені форми співпраці ділового світу і сфери культури, здатне до саморозвитку та саморегуляції соціально-економічних і соціально-культурних процесів - по можливості незалежно від держави.

Зазвичай специфіку менеджменту у сфері культури пов'язують з особливостями «духовного виробництва». «Продукти» такої діяльності носять не стільки матеріальний характер, скільки пов'язані з феноменами свідомості (сприйняття, розуміння, мислення, переживання і т.д.), не піддаються безпосередньому прямому рахунку, складуванню. Їх виробництво часто співпадає з їх споживанням (перегляд вистави, кінофільму, прослуховування концерту, читання книги і т.д. Книга, яку не читають, картина, яку не дивляться тощо, не є художніми цінностями). Більше того, на відміну від продуктів матеріального виробництва, знищуваних в процесі споживання (чоботи зношуються, яблука з'їдаються), культурні цінності в процесі споживання нарощують свою цінність (чим більше народу прочитало книгу, бачило картину, чуло концерт і т.п., - тим вище їх соціальна значимість).

Однак під послугами у сфері культури тепер вже можна і потрібно розуміти не тільки послуги безпосередньо відвідувачам, а й донорам, готовим виділяти кошти і підтримувати цю діяльність. Сфера культури - сфера переважно некомерційної діяльності. Головна особливість менеджменту у сфері культури полягає в тому, що гроші в цій сфері з'являються переважно не на основі комерції, а на основі залучення коштів, залучення інтересів самих різних сил і інстанцій: органів влади, що відають бюджетними коштами, спонсорів, благодійних організацій та інших доходів .

Однак при всій їх важливості вони не відрізняють менеджмент в соціально-культурній сфері від будь-якого менеджменту послуг. Менеджмент в соціально-культурній сфері може полягати виключно у створенні організаційних та економічних умов саморозвитку соціально-культурного життя - не більше, але й не менше. І в цьому полягає справжній зміст характеру менеджменту в соціально-культурній сфері [32].

Бізнес все більше інтегрується з іншими сферами життя суспільства: політикою, культурою, наукою, освітою, мистецтвом, спортом. Все більшого поширення отримали спонсорство та благодійність, патронаж. Все це не тільки різко змінило і збагатило своїм змістом технологію менеджменту, додало йому

характер соціально та культурологічно орієнтованої діяльності.

Важливо, що всі ці особливості проявляються на тлі бурхливого розвитку сучасних інформаційних технологій, інформатизації та комп'ютеризації, мультимедіа, освоєння можливостей Інтернету, без якого немислимі вже сучасна реклама, PR, інші бізнес-технології. Інтенсивно проникають ці технології і в соціально-культурну сферу, відкриваючи перед нею абсолютно нові горизонти розвитку.

Сучасний ринок все більш явно глобалізується. Починається тотальна конкуренція всіх з усіма. На перший план виходить здатність зайняти своє унікальне місце в мережі глобальних ринкових зв'язків. А це можливо тільки за умови залучення уваги до свого бізнесу, досягнення популярності будь-якими засобами.

У цьому плані сучасний бізнес, як втім і політика, все більш зближуються за своєю технологією з шоу-бізнесом та соціально-культурною діяльністю в цілому. У своєму технологічному змісті сучасний менеджмент остаточно набув рис і форми технології соціально-культурної діяльності.

Всі ці особливості сучасного менеджменту, які є закономірним виразом дії внутрішніх тенденцій розвитку самого менеджменту, помітно зближують його зі сферою культури і соціально-культурною сферою в цілому.

Всі ці обставини висувають нові вимоги до компетентності і професіоналізму сучасного менеджера. До традиційних вимог знання технології, організації, фінансового контролю та маркетингу в сучасних умовах додаються вимоги культурологічного та гуманітарного характеру.

Менеджер соціально-культурної діяльності, як і будь-який інший фахівець, діяльності може вважатися професійно компетентним, якщо має досить високий рівень освіти, володіє необхідними навичками, вміннями, має професійно-діловий досвід, має організаторські здібності.

Крім загальних вимог менеджери соціокультурної сфери повинні відповідати і цілої низки специфічних вимог, обумовлених особливостями самої соціокультурної діяльності та її конкретних суб'єктів:

1. Соціокультурна середовище, що формується в суспільстві, поступово трансформується з середовища тільки споживання в середу причетності, залученості і розвитку людини, що обумовлює необхідність становлення і розвитку особливого типу управління - причетною менеджменту.

2. Управління у соціокультурній сфері виражається в конкретній організації і регулювання діяльності колективів, які в свою чергу забезпечують відтворення соціальної та культурного життя людей; в розробці стратегічних і поточних цілей і завдань соціокультурного розвитку відповідного регіону.

Професійна компетентність причетною менеджера визначається орієнтацією його на культуротворчу діяльність з людьми, його здібностями до публічної діяльності, імпровізації і творчого самовираження.

3. Соціокультурний менеджмент і виробничий процес в цій сфері - це не маніпулювання індиферентної масою людей, а гармонійна діяльність, в основі якої знаходяться духовні починання, особистість, людський ресурс, але не ресурс, який визначається як набір індивідів, а представляє собою сукупність організаційних відносин, окреслених певної соціокультурної діяльністю.

4. Виходячи з того, що соціокультурна сфера набула сьогодні характер як некомерційної, так і комерційної діяльності, менеджер соціально-культурної діяльності зобов'язаний бути економічно і юридично грамотним фахівцем, а його діяльність порівнюватися з закономірностями культурно-історичних і сучасних процесів, людського досвіду спілкування і взаємодії.

5. Оскільки в соціокультурній сфері ключовими фігурами виробничого процесу є в основному люди творчої праці, процес регулювання і координації їх діяльності повинен спиратися на мотиваційні і стимулюючі чинники.

Сучасний менеджер, незалежно від профілю діяльності його фірми, повинен бути не тільки теоретично, але практично орієнтованим в питаннях загальної та прикладної культурології, соціальної психології, бути знайомим з сучасними культурними процесами в тих суспільствах, в середовищі яких йому доводиться або доведеться мати справу, практично орієнтуватися в механізмах і процедурах прийняття політичних рішень, у сучасному політичному житті,

мати розвинуте почуття смаку, гармонії, стилю, володіти іноземними мовами, бути розвиненим і просунутим в плані моральної та інтелектуальної культури.

Наростання гуманітарного змісту сучасного менеджменту виявляється практично по всіх векторах практики менеджменту. Фірмовий стиль, організаційна культура, дух корпорації з метафор дуже швидко перетворилися на конкретні технологічні вимоги. Все більше число провідних зарубіжних фахівців з менеджменту схильні розглядати сучасний менеджмент як «культурологічний» по перевазі.

2.2. Характеристика основних екскурсійних ресурсів м. Суми

Розвиток туристичної діяльності у регіонах України зумовлюється наявністю багатих туристичних ресурсів: природно-рекреаційних та історико-культурних у поєднанні із відповідними соціально-економічними умовами. У багатьох туристичних регіонах України найцінніші пам'ятки історії та культури знаходяться поряд із різноманітними природними рекреаційними та лікувальними ресурсами. Високий рівень розвитку матеріальної бази та інфраструктури туризму областей, стало б базовою для створення туристичних маршрутів Україною загалом..

Принципи організації екскурсійних послуг, що знаходяться у тісному взаємозв'язку, створюють цілісну єдність і становлять систему. Реалізація одного принципу пов'язана із реалізацією інших. Усі вони відображають сутність та основні особливості туристичної діяльності і, відповідно, дають фахівцю екскурсів сукупність конкретних методологічних, теоретичних, методичних рекомендацій щодо організації та проведення як мандрівки у різних її видах і формах, так і підготовки екскурсів для туристичної галузі.

Великий туристичний потенціал має місто Суми. Він зумовлений в першу чергу наявністю великої кількості пам'яток різних історичних епох і етнічних культур, багатою палітрою культурних звичаїв і традицій різного за своїм національним складом населення. Суми – старовинне місто понад мальовничим Псьмом, що несе свої води до Дніпра. Це одне з наймальовничіших міст Слобожанщини та один з культурних центрів України з установленими традиціями та великою культурною спадщиною, багатою на визначні імена. Сьогодні Суми – сучасне та красиве місто, яке має достатній туристичний потенціал для екскурсійної діяльності. Зокрема, центральна частина міста являє собою цілий комплекс, який може стати основою цікавої пішої тематичної екскурсії.

У комплексі екскурсійних ресурсів особливе місце займають культурно-історичні об'єкти, що представляють собою спадщину минулих епох розвитку суспільства. Історико-культурний потенціал міста є основою авторського туризму. Він представлений різними видами історичних пам'ятників, меморіальних місць, народними промислами, музеями, тобто поєднаннями об'єктів матеріальної і духовної культури.

В місті Суми є кілька величних православних храмів і церков, художній музей із значною колекцією робіт видатних художників, дитячий парк «Казка» з алеями та водоймищами, філармонія, сучасні споруди з дерева та каменю, наприклад пам'ятник цукру-рафінаду тощо.

Найбільш значущими об'єктами уваги цінувальників культури в м. Суми є Сумський обласний театр для дітей і юнацтва, Сумський обласний академічний театр драми і музичної комедії ім. М. С. Щепкіна, Сумський обласний краєзнавчий музей, Сумська обласна філармонія, Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького, меморіальний Будинок-музей А. П. Чехова, Сумська обласна універсальна наукова бібліотека, Сумська обласна дитяча бібліотека ім. М. Островського, Палац культури ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання», Палац культури «Хімік» ПАТ «Сумхімпром», Парк імені Івана Кожедуба, Парк Казка.

Центральному парку культури і відпочинку в місті Суми присвоєно ім'я Івана Кожедуба. При вході до парку встановлено пам'ятник Івану Кожедубу з нагоди 350-річчя міста, що святкувалося у 2004 році. Парк знаходиться на березі річки Псел. Це улюблене місце відпочинку мешканців, які мають маленьких дітей. В парку є атракціони, різноманітні скульптури. Також в цьому парку знаходиться стадіон Ювілейний.

Дитячий парк «Казка» було збудовано в 1985 році до 40-ї річниці перемоги СРСР над фашистською Німеччиною. В парку є декілька атракціонів, озера, фортеці, різноманітні скульптури казкових персонажів.

Отже, Суми мають значний потенціал для розвитку культурно-пізнавального туризму різних груп населення міста, Сумського регіону, України в цілому, а також іноземних громадян.

У культурні комплекси складовою частиною входить і природа: у місті це і парки і сквери, зелені насадження у дворах і на вулицях; в старовинних садибах і монастирях – ландшафтні рукотворні пейзажні парки і сади.

Отже, в місті Суми існують значні екскурсійні ресурси для забезпечення розвитку екскурсійної діяльності. Пам'ятки історії та культури, історико-культурні території та об'єкти є їх основними складовими.

2.3. Проект авторської екскурсії для гостей у м. Суми

Організація екскурсійної програми для іноземних громадян має свої особливості.

Виділяють основні критерії екскурсійної роботи з іноземними туристами:

1. Впевненість у собі і чітка лідерська позиція. Дані особисті якості гіда грають основну роль при проведенні туру або екскурсії;

2. Знання історії та культури країни. В ході проведення екскурсії глибокі знання про свою країну підкреслюють тільки професіоналізм гіда. Гід повинен знати історію, географію, культуру, традиції, звичаї та пам'ятки країни;

3. Бездоганне знання іноземної мови. Важливо знати іноземну мову на професійному рівні, від цього може залежати проведення туру;

4. Ввічливість і терпіння. Ці два фактори не менш важливі в роботі гід-перекладача. Нетерплячість, дратівливість, грубість дуже часто є головними причинами зриву туру;

5. Рівень ерудиції та вміння підтримати бесіду. Знання гіда не повинні бути обмеженими. Широкий кругозір, дозволить підтримати бесіду;

6. Наявність додаткових навичок. При організації екскурсій і турів в функції роботи гіда може бути включено надання першої медичної допомоги, приготування їжі, установка намету і ін.;

7. Вміння вирішувати проблеми. Цей фактор також дуже важливий в роботі гіда.

Отже, з урахуванням цих факторів була здійснена розробка екскурсійної програми для іноземних студентів з метою ознайомлення із культурно-історичними особливостями м. Суми.

Розглянемо обґрунтування актуальності створення даної екскурсії.

Провідна ідея проекту: ознайомити студентську іноземну молодь, яка приїхала навчатися в м. Суми, з історією, культурою та архітектурою м. Суми за допомогою екскурсії центральною частиною міста.

Обґрунтування назви. Назва запропонованої екскурсії – «Культурно-історичний літопис м. Суми». Під час екскурсії нам хотілося б розповісти, як зароджувалася культура м. Суми, провести студентів-іноземців по центру міста, показати найбільш відвідувані місця для відпочинку, як місцевими мешканцями, так і гостями міста.

Цільове спрямування проекту екскурсії (інформувати, організувати, забезпечити дозвілля та ін.). Суми вважають одним із живописних куточків України, що має цікаву історію та культурний спадок. Тому цілі екскурсійного проекту такі:

- проінформувати іноземну молодь про історію та культуру м. Суми;
- забезпечити цікаве дозвілля сучасної іноземної молоді;
- долучити іноземну молодь до вітчизняної культури.

Мета екскурсії: сприяти підвищенню знань іноземної студентської молоді про культурно-історичне минуле м. Суми, зокрема – про центральну частину міста.

Завдання проекту екскурсії: познайомити екскурсантів з розташованими на маршруті культурно-історичним об'єктами, розповісти про їх будівництво, і відомих особистостей, пов'язаних з ними.

Екскурсії класифікують в залежності від вмісту, тематики, місця проведення, категорії учасників, форми проведення та інших ознак.

Екскурсії в залежності від змісту поділяються на оглядові та тематичні. Оглядові екскурсії – це багатопланові екскурсії з використанням історичних матеріалів і демонстрацією різних об'єктів показу, що знаходяться на певній території. В рамках оглядової екскурсії висвітлюються кілька підтем (історія міста, містобудівні особливості).

Тематичні екскурсії розкривають певну тему і поділяються на: історичні, виробничі, мистецтвознавчі, літературні, архітектурно-містобудівні, а також такі, що мають релігійну тематику. Запропонована нами екскурсія носить тематичний характер і має історико-мистецтвознавчу спрямованість. Вона буде поєднувати в собі як оглядовий матеріал, так і тематичний.

Цільова аудиторія: іноземна студентська молодь від 18 до 23 років. Тобто, це іноземні студенти, які приїхали на навчання до м. Суми, і які тільки починають шукати себе в цьому житті. Екскурсія для іноземної молоді дає можливість звернути інтерес молодого покоління на унікальні історико-культурні пам'ятки та історичний потенціал м. Суми як живописного куточка України.

Сезонність. Екскурсію краще проводити на початку навчального академічного року (вересень – жовтень). Існує також і варіант, коли яку екскурсію можна проводити протягом року. Оскільки екскурсія піша, то її краще всього проводити за умов гарної погоди.

Маршрутний лист, програма екскурсії та об'єкти показу. Екскурсія включає 8 об'єктів: Воскресенська церква, Фонтан-сумка, Пам'ятник гусару, Спасо-Преображенський собор, Альтанка, Художній музей імені Н. Онацького, Пам'ятник цукру-рафінаду, італійський ресторан «Фонконі».

Маршрут екскурсії. Початок маршруту – Свято-Воскресенський кафедральний собор (вулиця Воскресенська, 19). Далі: Фонтан-пам'ятник «Сумка» (вулиця Воскресенська, 32), Пам'ятник гусару (вулиця Соборна, 36), Спасо-Преображенський собор (вулиця Соборна, 31), Альтанка (площа Покровська), Художній музей імені Н. Онацького (площа Покровська, 1), Пам'ятник цукру-рафінаду (площа Покровська). Закінчення маршруту: італійський ресторан «Фонконі» (вулиця Покровська, 4).

За способом пересування: екскурсія пішохідна.

Збір групи біля входу до Воскресенського собору.

Тривалість екскурсії: 1 година.

Склад і кількість учасників: до 15 осіб, вікові та соціальні переваги – іноземна молодь.

Зміст екскурсії за блоками: (Додаток А).

Отже, в результаті проведення аналізу ринку авторських екскурсій, було побачене наступне. Ринок авторських екскурсій дуже багатий. Але, ми також помітили, що авторські екскурсії найчастіше розраховані на школярів або людей старшого покоління. Не всі туристичні фірми у м. Суми пропонують авторські екскурсії для студентської молоді, зокрема іноземної.

Нами був розроблений проект авторської екскурсії «Культурно-історичний літопис м. Суми», що був спрямований на ознайомлення студентської іноземної молоді, яка приїхала навчатися в м. Суми, з історією, культурою та архітектурою міста Суми за допомогою екскурсії центральною частиною міста.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Було проаналізовано сучасні тенденції розвитку культурно-пізнавального туризму.

Розглянуто діяльність менеджера в соціокультурній сфері його завдання і функції, компетентності та особливості в умовах сучасного культурного менеджменту.

Розглянуто сутність та зміст екскурсії як складової менеджменту шляхом розробки авторської екскурсії. визначено напрямки популяризації культурно-пізнавальної екскурсії в діяльності сфери туризму (на прикладі м. Суми).

Схарактеризовані теоретичні аспекти розробки авторської екскурсії. Розглянута сутність авторської екскурсії та надано визначення поняття авторської екскурсії. Схарактеризована технологія розробки авторської екскурсії. Виявлена специфіка проведення авторської екскурсії для молоді.

Велике значення у створенні авторської екскурсії має особистість автора. Автор визначає тематику самої екскурсії, цільову аудиторію, форму проведення. Інколи навіть трапляється, що автор створює екскурсію «для себе», розповідаючи те, що є цікавим йому самому, але не іншим.

Таким чином, основні етапи організації авторської екскурсії співпадають з загальними підходами та принципами організації екскурсії взагалі. Велика увага приділяється транспортній доступності об'єктів, їх розташуванню та можливості легкого огляду.

При проектуванні авторських екскурсій слід враховувати загальний інформаційний та природний ресурс території, рельєф місцевості, ландшафтні характеристики, стан пам'яток архітектури, що дозволяють максимально реалізувати комунікативні, виховні та розважально-дозвіллієві функції екскурсії.

Світові зміни підготували ґрунт для розвитку внутрішнього туризму країни. Зараз ми спостерігаємо тенденцію переорієнтації з зовнішнього туризму

на внутрішній. Це дає можливість звернути інтерес до унікальних українських історико-культурних пам'яток та її історичного потенціалу.

Україна має різноманітний природний ландшафт та кліматичні зони, що дозволить створити безліч оригінальних авторських екскурсій і маршрутів.

Серед форм розвитку внутрішнього туризму особливу місце займає авторська екскурсія, яка відрізняється від стандартних екскурсійних маршрутів оригінальною задумкою автора та приваблює свою новизну.

Серед потенційних споживачів екскурсійного бізнесу потрібно виділити молодь, як особливу категорію туристської аудиторії, яка за своїми віковими особливостями надзвичайно сприятлива до всього нового та цікавого, в тому числі й до авторських екскурсій.

Методика проведення авторської екскурсії включає прийоми показу та розповіді; вибір бажаних точок, ракурсів огляду пам'яток природи, архітектури та історії; принципу наочності; принципу перспективи, методичні прийоми, спрямовані на посилення емоційного відчуття за допомогою вибору оптимальних точок показу об'єктів в різні періоди часу.

Методичні прийоми дозволяють зосередити увагу екскурсантів на визначних об'єктах, краще усвідомити зміст екскурсій.

Місто Суми на сьогоднішній день може стати цікавим туристичним центром України. Авторські екскурсії можуть розкрити культурну частину міста Сум та стати особливими маршрутами історії міста.

Нами був розроблений проект авторської екскурсії «Культурно-історичний літопис м. Суми», яка мала на меті ознайомити студентів-іноземців з історією, культурою та архітектурою м. Суми за допомогою екскурсії центральною частиною міста. Під час екскурсії ми проінформували іноземну молодь про історію та культуру м. Суми, забезпечили цікаве дозвілля сучасної іноземної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артеменко О. І. Інтелектуальна система аналізу екскурсійних маршрутів / О. І. Артеменко, В. В. Єгорова, В. М. Федченко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2015. – № 814. – С. 380 – 386.
2. Артеменко О. І. Інформаційна технологія моделювання просторового розвитку об'єктів туристичної інфраструктури: автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.06 / Артеменко Ольга Іванівна. – Л., 2013. – 20 с.
3. Вовчок Я. В. Підготовка майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вовчок Ярослав Васильович. – Івано-Франківськ, 2016. – 20 с.
4. Ганчук О. В. Методичні прийоми проведення географічних екскурсій у вищій школі / О. В. Ганчук // Педагогіка вищ. та серед. шк.. – 2012. – Вип. 36. – С. 339 – 344.
5. Грабар М.. Системний розвиток туризму та рекреації у регіоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Грабар Марина Василівна. – Івано-Франківськ, 2016. – 20 с.
6. Дзекунов А. М. Навчальна екскурсія в системі шкільної та позашкільної освіти / А. М. Дзекунов // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 8. – С. 114 – 125.
7. Дишко О. Л. Формування готовності бакалаврів з туризму до професійної взаємодії зі споживачами туристичних послуг: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дишко Олеся Леонідівна. – Рівне , 2016. – 20 с.
8. Ковальчук Т. І. Квест-екскурсія як форма активного пізнання світу учнями і студентами / Т. І. Ковальчук // Український педагогічний журнал. – 2017. – № 4. – С. 159 – 161.
9. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг : навч.-метод. посіб. / С. Г. Нездоймінов. – О. : Астропринт, 2011. – 216 с.

10. Нікітіна І. П. Експурсія як одна з форм ознайомлення студентів із пам'ятками історії / І. П. Нікітіна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. – 2011. – Вип. 19. – С. 156 – 161.
11. Парфіненко А. Культурний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територій / А. Парфіненко // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. Випуск 43. Ч. 1. С. 233 – 242.
12. Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти: зб. тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 22 берез. 2013 р. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Каф. туризму та готел.-ресторан. справи ; [редкол.: А. Л. Бержанір та ін.]. – Умань : Сочінський [вид.], 2013. – 313 с.
13. Подліняєва О. О. Особливості використання сучасних медіа в освіті: віртуальна експурсія / О. О. Подліняєва // Фізико-математична освіта. – 2016. – Вип. 4. – С. 100 – 104.
14. Попович С. Туристичне краєзнавство: генеза, методологія, завдання / С. Попович // Краєзнавство. – 2015. – № 3/4. – С. 111 – 123.
15. Самохвал О. О. Віртуальна експурсія як інноваційний метод лінгвокраїнознавчої підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери / О. О. Самохвал, Н. В. Войнаровська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 33. – С. 312 – 315.
16. Семенов В. Ф. Туристичне країнознавство: навч. посіб. / [Семенов В. Ф., Дишкантюк О. В., Олійник В. Д.] ; за ред. проф. д-ра екон. наук Семенова В. Ф. – 2-ге вид., допов. та випр. – Херсон : Грінь Д. С. [вид.], 2013. – 391 с.
17. Управління потенціалом туристичного підприємства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. О. Ткач [та ін.]. – Д. : Акцент, 2013. – 227 с.
18. Шоробура І. М. Туристсько-краєзнавча робота у сучасній школі: виклики сьогодення / І. М. Шоробура // Пед. дискурс : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 11. – С. 357 – 360.

19. Ячнюк М. Ю. Технологія впровадження засобів активного туризму в рекреаційну діяльність студентської молоді: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту : 24.00.02 / Ячнюк Максим Юрійович. – Київ, 2016. – 20 с.
20. Поняття культурно-пізнавального туризму Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 86с.
21. Закон України «Про охорону культурної спадщини»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
22. Всесвітня організація туризму: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unwto.org
23. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 295с.
24. Мармуль Л.О. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств: моногр. / Л.О. Мармуль, О.А. Сарапіна. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. екон.", 2006. – 180с.
25. Квартальнов В.А. Туризм: Учебник/ Квартальнов В.А – М.: Финансы и статистика, 2002. – 189с.
26. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: Підручник / В.Ф. Орлова, Т. Г. Сокол. – К.: Грамота, 2006. – 262с.
27. Літовкин, Є.В. Соціально-культурна діяльність у контексті сучасного історичного знання / Є.В. Літовкин // Укр. МДУКМ. - 2003. - № 1. - С.86-94.
28. Кисельова, Т.Г., Красильников, Ю.Д. Основи соціально-культурної діяльності: Учеб. посібник / Т.Г. Кисельова, Ю.Д. Красильников. - М., 1993. - 164 с.
29. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва Навчальний посібник / П.Р. Пуцентейло. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 344с.

30. Соціально-культурна діяльність: досягнення, пошуки, проблеми: Зб. ст. / Наук. ред. Т.Г. Кисельова, Ю.А. Стрільців. - М.: МГУК, 1996. - 145 с.
31. Тульчинський Г.Л. Менеджмент у сфері культури. - С.-Петербур. держ. ун-т культури і мистецтв. - СПб.: Лань, 2001. - 382 с.
32. Мельниченко С.В. Менеджмент підприємства туристичної індустрії: Навч.-метод. посіб. / С.В. Мельниченко, Н.І. Ведмідь.— К.: КНТЕУ, 2005. — 217с.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ ЕКСКУРСОВОДА

Вітаю вас у м. Суми! Під час екскурсії ви зможете відкрити для себе унікальність цього невеликого, але цікавого міста на Слобожанщині і дізнатися про його минулі часи та історичну спадщину.

Сьогодні світ відзначається зростаючою глобалізацією, урбанізацією та швидким зростанням великих міст. Але часто людина прагне відпочити душею і тілом, відчувати затишок і комфортну атмосферу. Все це можна знайти у м. Суми – починаючи з гостинності місцевих мешканців і завершуючи цікавими пам'ятниками культури та природи.

Суми розкинулися на берегах річки Псел, яка привертає увагу своєю чистотою і красою багатьох любителів зеленого туризму.

Назву місто отримало від річки Сумки. Згідно із легендою, на її березі найшли три сумки із грошима, звідси і назва водної артерії. У давнину Суми були оборонним кордоном нашої держави.

На перший погляд Суми може здатися звичайним містом. Однак коли знайомишся з його дивовижними місцями та пам'ятками, відчуваєш своєрідність і красу цього мальовничого куточка України, розташованого на березі річки Псел.

Вас здивує величезна кількість історичних пам'яток і первозданних куточків природи, які тут всюди. Вперше слов'яни будували тут свої городища вже у II – IV столітті нашої ери. Фрагменти цих городищ можна побачити на південному заході міста.

Представляємо вашій увазі головні місцеві визначні пам'ятки центру міста.

Блок 1. Свято-Воскресенський кафедральний собор. Цей собор є головним православним храмом міста, а також найстарішою спорудою з

каменю. Він являє собою чудовий зразок архітектурного стилю – українське бароко. Побудований собор в XVII – XVIII століттях на гроші засновника міста Сум полковника Герасима Кондратьєва. Місцеві легенди навіть говорять, що під час будівельних робіт в стіни споруди замурували його сестру – Марію, відому своєю розбійницької діяльністю. Колись храм грав важливу роль в оборонній системі міста.

Блок 2. Фонтан-сумка. Центральну вулицю міста прикрашає чудовий фонтан-пам'ятник, присвячений легенді про заснування Сум. У ньому записано, що перші місцеві жителі з містечка Пруда знайшли три сумки з монетами в містечку, де невелика річечка впадала в річку Псел. Саме тому місто і назвали Суми. Пам'ятник зображає сумку з грошима, що висить над колодязем. З неї витікає вода, в якій прийнято змочувати гаманці для збільшення добробуту.

Блок 3. Пам'ятник гусару. На вулиці Соборній у Сумах можна насолодитися неповторним видом пам'ятника гусару. Він присвячений офіцерам гусарських полків – Сумського і Охтирського. Скульптура зведена в 2011 році недалеко від будівлі, де на початку XIX століття проживали видатні гусари – Давидов, Кульнєв, Раєвський. На протилежному боці можна побачити скульптуру елегантної дівчини з парасолькою.

Блок 4. Особливе місце в історії міста посідає історія створення Спасо-Преображенського собору. Спасо-Преображенський собор – велична прикраса Сум, розташована в самому серці міста. У своєму чудовому архітектурному ансамблі храм гармонійно поєднує мотиви бароко, ренесансу і класицизму. Побудовано споруду було в 1788 році на території, де колись знаходилася дерев'яна церква. Головною спорудою собору є висока барокова дзвіниця з мальовничими англійськими курантами. На ній можна побачити фігури євангелістів.

Блок 5. Альтанка. Альтанку збудував Йосип Лещинський на місці, де геологи з Петербурга пробурили свердловину для пошуків нафти. Альтанка в Сумах одне із затишних місць, де можна насолодитися тишею і зробити красиві фотографії. Альтанка являє собою невелику споруду з різьбленого дерева.

Побудована вона без використання цвяхів. Крім того, альтанка є єдиною спорудою з дерева, яка не була пошкоджена під час Великої Вітчизняної війни. Альтанку називають яскравою візитною карткою Сум.

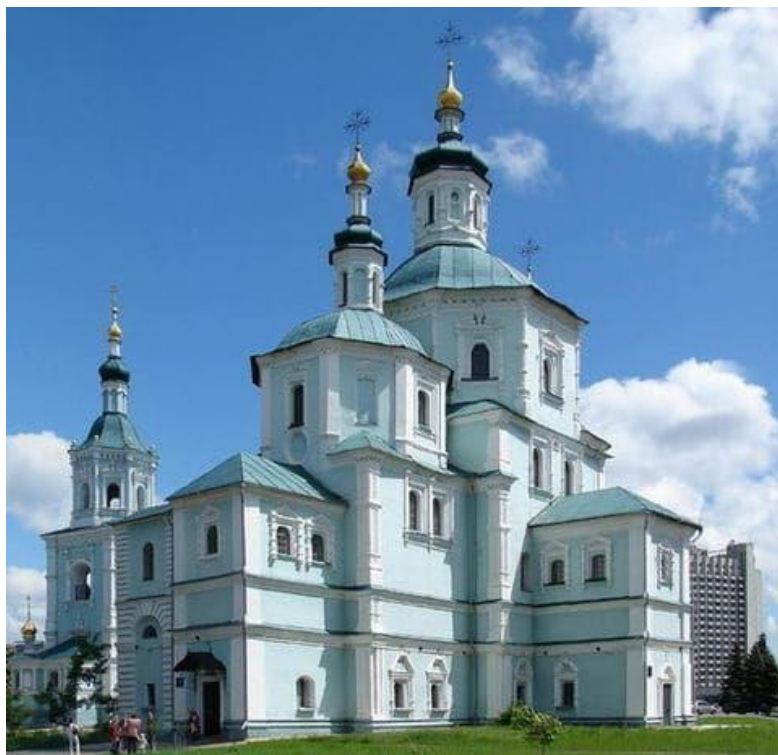
Блок 6. Художній музей імені Н. Онацького. У мальовничій будівлі, де колись розміщувався Державний банк, сьогодні можна відвідати обласний Художній музей. Він був заснований в 1920 році на базі приватних художніх колекцій. Першим керівником музею був учень знаменитого Михайла Рєпіна – Онацький. Його роботи можна побачити в експозиції музею. Найбільш цікавими картинами в музеї є пейзажі італійських, фламандських і голландських майстрів XVII – XIX століть. Серед них і твори учнів Рубенса. Крім того, перлинами експозиції є шедеври Шишкіна, Саврасова, Васнецова, Айвазовського і Куїнджі.

Блок 7. Пам'ятник цукру-рафінаду. У XIX столітті завдяки діяльності цукрозаводчика Івана Харитоненка цукор почали пресувати в кубу. Щоб увіковічнити пам'ять про цукрове виробництво, в Сумах було встановлено унікальний пам'ятник, якому немає аналогів в світі – пам'ятник цукру-рафінаду. Вона являє собою величезний рафінадний куб, де бракує кілька шматочків цукру. Сюди можна піднятися по кам'яних кубиках і зробити пам'ятне фото.

Блок 8. Італійський ресторан «Фонконі». У самому серці Сум, недалеко від Покровської площі, можна незабутньо відпочити в італійському ресторані «Фонконі». Він затишно розташувався під мальовничій аркою. Тут ви зможете посидіти в гарному італійському дворіку, насолоджуючись бризками чудесного фонтану та кулінарними шедеврами шеф-кухаря ресторану.

Бажаю вам цікавих і приємних вражень від нашого гостинного міста Суми та гарного навчання!

ІЛЮСТРАЦІЇ ДО ЛЕКЦІЇ

Мал. 1. Свято-Воскресенський кафедральний собор.

Мал. 2. Фонтан-пам'ятник «Сумка».

Мал. 3. Пам'ятник Гусару.

Мал. 4. Спасо-Преображенський кафедральний собор.

Мал. 5. Альтанка.

Мал. 6. Художній музей імені Н. Онацького.

Мал. 7. Пам'ятник цукру-рафінаду.

Мал. 8. Італійський ресторан «Фонконі».

